

DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA W REJONACH O NADRZĘDNEJ FUNKCJI OCHRONNEJ

Artur Boltromiuk*

Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Ekonomiczny

1. Wstęp

Jeszcze do niedawna działalność gospodarcza na obszarach polskich parków narodowych sprowadzała się głównie do realizacji funkcji turystycznej. Wzrost znaczenia rolniczego użytkowania ziemi jako istotnego kierunku gospodarowania na obszarach parków narodowych miał miejsce w końcu lat 80. i w latach 90. W granicach parków narodowych utworzonych w tym okresie znalazła się bowiem duża powierzchnia użytków rolnych (UR). W 1995 r. użytki rolne zlokalizowane na omawianych obszarach zajmowały ok. 39,7 tys. ha, co stanowiło 14,7 % terytorium parków.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie stanu działalności gospodarczej na obszarze Biebrzańskiego Parku Narodowego.

2. Charakterystyka badanych gospodarstw rolnych

Badania dotyczące działalności gospodarczej prowadzonej na terenie BPN zostały zrealizowane w lipcu 1996 r. Na podstawie informacji uzyskanych z niestandardyzowanych wywiadów przeprowadzonych z pracownikami BPN stwierdzono, iż jedyną istotną funkcją gospodarczą na tym obszarze jest obecnie funkcja rolnicza.

Zasadniczą część badań stanowiły wywiady kwestionariuszowe przeprowadzone w gospodarstwach rolnych zlokalizowanych w granicach parku. Badaniami objęto całą populację¹ gospodarstw położonych bezpośrednio na terenie Biebrzańskiego Parku Narodowego oraz w wydzielonych enklawach na terytorium BPN (enklawy te posiadają status prawny otuliny PN).

Celem ankietyzacji było uzyskanie informacji m.in. na temat prowadzonej w gospodarstwach działalności rolniczej i pozarolniczej, rozmiarów zaangażowanych czynników produkcji, sytuacji materialnej respondentów i ich zamierzeń inwestycyjnych.

Gospodarstwa dla realizacji celów analizy zostały podzielone na trzy grupy (tabela 1). Jako podstawowe kryterium podziału przyjęto ich lokalizację na terenie Biebrzańskiego PN.

---

* Autor jest stypendystą Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej.

¹ Łącznie przeprowadzono wywiady w 99 gospodarstwach rolnych zlokalizowanych w 10 wsiach na obszarze 4 gmin województw łomżyńskiego i suwalskiego (tabela 1). Ankietyzację realizowano stosując kryterium łatwego dostępu, co oznacza, iż w przypadku nieobecności gospodarzy nie powracano do danego gospodarstwa. W kilku przypadkach ankierzy spotkali się również z kategoryczną odmową udzielenia odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu. Stąd też badana zbiorowość stanowi ponad 80% populacji gospodarstw położonych na obszarze Biebrzańskiego PN.

TABELA 1

Średnia powierzchnia badanych gospodarstw

Lp.	Województwo	Gmina	Wieś	Liczba gosp.	Średnia pow. gosp. (ha)	Średnia pow. UR gosp. (ha)
1	łomżyńskie	Trzcianne	Gugny	1	9,1	4,5
2		Goniądz	Olszowa Droga	7	27,8	9,6
3			Sośnia	3	7,8	7,4
4			Budne	6	22,8	14,3
I	RAZEM WSIE PARKOWE			17	21,4	10,7
5	suwalskie	Sztabin	Jasionowo	13	26,5	21,2
6			Dębowo	2	34,4	18,5
7			Polkowo	26	30,9	18,4
8			Jągłowo	19	18,7	14,4
II	RAZEM WSIE ENKLAWOWE (Sztabin)			60	26,2	17,8
9	suwalskie	Lipsk	Jałowo	15	15,7	9,0
10			Rogożynek	7	17,3	9,5
III	RAZEM WSIE ENKLAWOWE (Lipsk)			22	16,2	9,2
OGÓLEM				99	23,2	14,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet.

Przeprowadzone badania wykazały, że warunki naturalne na obszarze BPN nie sprzyjają zbytnio prowadzeniu produkcji rolnej. Wskaźniki waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej dla poszczególnych gmin, w których granicach administracyjnych leżą badane gospodarstwa wynoszą: Trzcianne - 47,4 pkt., Goniądz - 48,9 pkt., Sztabin - 45,4 pkt., Lipsk - 52,5 pkt. Wszystkie wskaźniki kształtują się poniżej odpowiednich średnich wojewódzkich (woj. łomżyńskie - 57,1 pkt., woj. suwalskie - 56,9 pkt.) oraz znacznie poniżej średniej krajowej, wynoszącej 66,6 pkt. Wśród użytków rolnych BPN przeważają gleby słabe, o niskiej jakości produkcyjnej. Wyjątkiem są gospodarstwa wsi Jałowo, gdzie stwierdzono stosunkowo duży udział gleb III klasy bonitacyjnej.

Prowadzenie gospodarki rolnej na terenie parku utrudnia ponadto znaczne odalenie gospodarstw od punktów usługowych i punktów zaopatrzenia w środki produkcji. Średnia odległość od ośrodków gminnych wynosi - w odniesieniu do gospodarstw I grupy - 10 km, a gospodarstw II grupy - 15 km. Stosunkowo dogodniejszym położeniem wobec miejscowości gminnej charakteryzują się gospodarstwa gminy Lipsk, gdzie odległość ta wynosi ok. 5 km.

Słabo rozwinięta infrastruktura techniczna na obszarze BPN również jest barierą realizacji funkcji rolniczej. Szczególnie uciążliwy dla gospodarzy jest zły stan sieci drogowej - około $\frac{3}{4}$ dróg lokalnych stanowią drogi gruntowe. Nie przewiduje się przy tym rozbudowy infrastruktury drogowej, gdyż stan obecny postrzegany jest jako korzystny z punktu widzenia realizacji funkcji ochronnej (utrudniona penetracja doliny biebrzańskiej).

Badane gospodarstwa rolne obejmują łącznie 1.449 ha UR, co stanowi około 10% powierzchni gruntów użytkowanych rolniczo w BPN. Średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 23,2 ha, a przeciętna powierzchnia UR - 14,6 ha (tabela 1). Średnia

powierzchnia UR jest ponad dwukrotnie wyższa od średniej krajowej (6,7 ha UR/gospodarstwo) i nieznacznie wyższa od odpowiednich średnich wojewódzkich, które wynoszą dla woj. łomżyńskiego - 10,1 ha UR i woj. suwalskiego - 14,7 ha UR. Zwraca uwagę stosunkowo wysoka zasobność w ziemię gospodarstw enklawowych gminy Sztabin. Gospodarstwa te mają prawie dwukrotnie większą powierzchnię UR niż gospodarstwa pozostałych dwóch grup.

W strukturze użytkowania gruntów w I i III grupie gospodarstw największy udział mają grunty orne - 28,0 i 43,5%. Natomiast w grupie II i ogółem w gospodarstwach na terenie Parku Biebrzańskiego dominują użytki zielone (43,1%; 35,1%). Sytuacja ta zdecydowanie różni się od struktury użytkowania gruntów w województwie łomżyńskim i suwalskim, gdzie grunty orne stanowią największy odsetek powierzchni indywidualnych gospodarstw rolnych - ich udział wynosi odpowiednio: 58,1% (woj. łomżyńskie) oraz 57,8 % (woj. suwalskie). Charakterystyczny dla gospodarstw leżących na obszarze w BPN jest relatywnie wysoki odsetek lasów oraz bardzo duży, kilkakrotnie przewyższający średnie wojewódzkie, udział nieużytków wynoszący 22,4%. Składają się na nie głównie nie użytkowane łąki, które z powodu zaprzestania konserwacji urządzeń melioracyjnych podlegają sukcesji ekosystemów bagiennych. Ponadto spadek zainteresowania zagospodarowaniem łąk na obszarach bagien wynika z małej opłacalności takiej działalności, bowiem pochodzące stąd siano jest niskiej jakości. Stąd też tylko w latach nieurodzaju kosi się te łąki w celu pozyskania ściółki.

W strukturze agrarnej dominują gospodarstwa o powierzchni UR od 10 ha do 15 ha (28 % ogółu badanych gospodarstw). Można również zaobserwować równy rozkład liczby gospodarstw w przedziale od 5-10 ha i od 15-20 ha - stanowią one łącznie 40 % zbiorowości. Pozytywnie należy ocenić bardzo wysoki, ponad 50-procentowy udział gospodarstw, których powierzchnia przekracza 15 ha. Większość z nich położona jest we wsiach gminy Sztabin, gdzie stanowią około 60% populacji. Wśród badanych gospodarstw największe ma powierzchnię 31,8 ha, natomiast najmniejsze jest gospodarstwem dwuhektarowym.

Struktura agrarna badanych gospodarstw przedstawia się korzystniej niż struktura agrarna w odpowiednich województwach. W odniesieniu do struktury agrarnej gospodarstw grupy I jest tu dwukrotnie więcej niż w województwie łomżyńskim gospodarstw o powierzchni powyżej 15 ha. Natomiast jeśli chodzi o gospodarstwa województwa suwalskiego, to odsetek gospodarstw powyżej 15 ha również jest wyższy i wynosi 44% wobec 34,6% w województwie. Przy tym ponad trzykrotnie mniej jest tu gospodarstw najmniejszych - o powierzchni do 5 ha.

W świetle przeprowadzonej analizy wyników badań można stwierdzić, iż wyposażenie gospodarstw rolnych w czynnik ziemi odbiega w niewielkim stopniu od średniej w porównywanych województwach. Niższa jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej i relatywnie mały udział gruntów ornych w strukturze użytkowania gruntów jest rekompensowany większą średnią powierzchnią UR w gospodarstwach i stosunkowo dobrą strukturą agrarną.

Ogółem w badanych gospodarstwach wraz z kierownikiem zamieszkuje 476 osób, z czego 249 to mężczyźni, a 227 - kobiety. Największa różnica w liczbie mężczyzn i kobiet występuje w grupie ludności w wieku produkcyjnym (na 100 mężczyzn przypada tu 79 kobiet), co w dużej mierze jest następstwem selektywnej migracji.

W strukturze wiekowej dominuje ludność w wieku produkcyjnym (55% badanej zbiorowości), natomiast co 6 osoba jest w wieku poprodukcyjnym. Powyższe dane są zbliżone dla wszystkich analizowanych grup gospodarstw.

Zasoby siły roboczej zaangażowane w gospodarstwach zostały zmierzone za pomocą wskaźnika określającego liczbę osób w wieku produkcyjnym przypadających na 100 ha UR. Wskaźnik ten jest obciążony stosunkowo dużym błędem pomiaru, gdyż nie uwzględnia zarówno aktywności ludzi w wieku pozaprodukcyjnym oraz faktu, iż część osób zamieszkujących w gospodarstwie pracuje poza nim. Jego zastosowanie wydaje się jednakże zasadne z punktu widzenia celu analizy, bowiem umożliwia porównanie zasobów pracy w badanych gospodarstwach z zasobami pracy zaangażowanymi w indywidualnych gospodarstwach rolnych odpowiednich województw.

Z przeprowadzonych porównań wynika, że gospodarstwa zlokalizowane na terenie parku narodowego charakteryzują się niższymi zasobami siły roboczej w porównaniu z pozostałymi częściami województw łomżyńskiego i suwalskiego. W przypadku gospodarstw województwa łomżyńskiego różnica ta wynosi 12%, w gospodarstwach województwa suwalskiego - 22%. Przy tym występuje znaczne zróżnicowanie wysokości wskaźników zasobów siły roboczej w badanych gospodarstwach gmin Sztabin i Lipsk - w gospodarstwach III grupy liczba osób w wieku produkcyjnym w przeliczeniu na 100 ha UR (ok. 18 osób/100 ha UR) jest ponad dwukrotnie wyższa niż w gospodarstwach grupy II (ok. 15 osób/100 ha UR).

Wyniki badań wskazują, iż poziom zasobów siły roboczej w rolnictwie analizowanego obszaru, jakkolwiek niższy aniżeli w porównywanych województwach i znacznie odbiegający od przeciętnej w kraju, powinien pokrywać zapotrzebowanie gospodarstw na pracę żywą. Tezę tę potwierdza fakt, że w co drugim gospodarstwie z grupy I i III oraz w co trzecim z grupy II mieszkają osoby, których wkład pracy ma nikiłe znaczenie (lub nie ma żadnego) dla prowadzonej działalności produkcyjnej. Jednocześnie zaledwie w jednym gospodarstwie stwierdzono zatrudnienie najmniejszej siły roboczej.

Wyposażenie analizowanych gospodarstw w środki trwałe przedstawia się stosunkowo dobrze. Wskaźnik liczby ciągników na 100 ha UR jest wyższy w grupie I gospodarstw o 1,3 w relacji do analogicznego wskaźnika odnoszącego się do całego woj. łomżyńskiego i o 2,1 wyższy w pozostałych grupach na tle woj. suwalskiego. Należy tu dodać, że 10 gospodarstw posiada 2 ciągniki, a w dwóch gospodarstwach ich liczba wynosi 3. Trzy gospodarstwa wyposażone są w kombajny. Ciągników nie posiada zaledwie 6% badanej zbiorowości, natomiast maszyn współpracujących z ciągnikiem - 7%. W większości są to gospodarstwa należące do I grupy. Ponadto w 97% gospodarstw zainstalowana jest trójfazowa sieć elektryczna, co umożliwia m.in. stosowanie stacjonarnych silników elektrycznych.

Poziom wyposażenia gospodarstw domowych w podstawowe urządzenia techniczne jest ogólnie niższy od poziomu wyposażenia gospodarstw rolnych w techniczne środki produkcji: 60% gospodarstw korzysta z bieżącej wody, co drugie jest wyposażone w szambo. Zaledwie co 5 gospodarstwo posiada telefon.

3. Struktura dochodów w badanych gospodarstwach

Obserwowana w ostatnich latach coraz powszechniej tendencja do ucieczki od rolnictwa jako jedynego źródła dochodu jest słabo widoczna w badanych gospodarstwach rolnych. Trzy czwarte respondentów deklaruje bowiem posiadanie dochodów

wyłącznie rolniczych. W kolejnych 11 gospodarstwach dochody te są uzupełniane dochodami spoza rolnictwa, przy czym w ich strukturze dominuje dochód rolniczy. Zaledwie co 14 gospodarstwo określa swoje dochody jako pochodzące głównie spoza rolnictwa. Tyle samo gospodarstw osiąga dochody wyłącznie z innych źródeł.

Rozkład dochodów w wyodrębnionych grupach gospodarstw jest dość zróżnicowany. Dochody gospodarstw gminy Sztabin w 95% pochodzą wyłącznie lub głównie z działalności rolniczej. Żaden z respondentów nie deklaruował tu uzyskiwania dochodów wyłącznie spoza rolnictwa. Z kolei w gospodarstwach grupy I i II dochody pochodzące z głównie lub wyłącznie z innych źródeł wystąpiły odpowiednio w 24% i 32% badanej zbiorowości. Przy tym w grupie III aż 5 gospodarstw to gospodarstwa o dochodach wyłącznie pozarolniczych.

Wydaje się, że na zaobserwowane zróżnicowanie rozkładu dochodów w poszczególnych grupach w znacznym stopniu ma wpływ różnica średniej wielkości UR w gospodarstwach, a także niejednakowe oddalenie od głównych szlaków komunikacyjnych. Przy słabym stopniu rozwoju infrastruktury drogowej ma to bowiem duże znaczenie dla możliwości zatrudnienia poza rolnictwem.

Dochód rolniczy w badanych gospodarstwach jest uzyskiwany głównie ze sprzedaży artykułów zwierzęcych - mięsa i mleka. W produkcji zwierzęcej specjalizuje się bowiem 56% gospodarstw. W kolejnych 35% gospodarstw obok produkcji zwierzęcej występuje produkcja roślinna, a tylko jedno przeznacza na rynek wyłącznie produkty roślinne. W produkcji roślinnej dominuje kierunek zbożowo-ziemniaczany. W przypadku artykułów roślinnych towarowość produkcji nie przekracza 50%, natomiast w odniesieniu do artykułów zwierzęcych $\frac{2}{3}$ gospodarstw wytwarzających na rynek sprzedaje ponad połowę produkcji.

Źródłem dochodów pozarolniczych są głównie renty i emerytury rolnicze, a także zatrudnienie na etacie, zbieranie runa leśnego, zatrudnienie przy pracach sezonowych, nieformalne świadczenie usług (np. murarskich), praca za granicą.

Poza jednym przypadkiem nie stwierdzono prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej. W ciągu najbliższych 3 lat podjęcie takiej działalności deklarowało 5 respondentów. Wszystkie projekty związane są ze sferą usług: dwa dotyczą handlu, dwa - świadczenia usług turystycznych i jeden - świadczenia usług murarskich. Ponadto kolejnych sześć ankietowanych osób wyraziło zainteresowanie podjęciem działalności turystycznej.

Zamierzenia inwestycyjne respondentów są częściej związane z gospodarstwem rolnym niż z podejmowaniem działalności pozarolniczej. Do 2000 roku 21% ankietowanych rolników planuje powiększyć powierzchnię swego gospodarstwa, a 15% będzie realizować inwestycje w gospodarstwie. Inwestycje te dotyczą głównie budowy bądź rozbudowy budynków inwentarskich oraz zwiększenia pogłowia zwierząt.

Na podstawie przeprowadzonych badań działalności gospodarczej na obszarze Biebrzańskiego Parku Narodowego nie stwierdzono tendencji do zanikania funkcji rolniczej na obszarze BPN i to zarówno we wsiach położonych bezpośrednio na terenie Parku, jak i wsiach enklawowych. Zamiar sprzedaży lub ograniczenia powierzchni gospodarstwa deklaruje 12% respondentów, jednakże równocześnie około 30 gospodarzy planuje realizację inwestycji rolniczych do 2000 r.

Literatura:

1. Bołtromiuk A.: Działalność gospodarcza na obszarze Biebrzańskiego Parku Narodowego w świetle badań. Wydział Ekonomiczny F UW, maszynopis, Białystok 1997.
2. Rocznik statystyczny województwa łomżyńskiego 1995. WUS, Łomża 1995.
3. Rocznik statystyczny województwa suwalskiego 1996. WUS, Suwałki 1996.

ECONOMIC ACTIVITY IN THE REGIONS OF PRIORITY PROTECTED FUNCTION

Summary

The aim of this paper is to present the state of economic activity on the area of Biebrza National Park (BNP). Because the only substantial economic function on the investigated area nowadays is its agricultural function, the agricultural and beyond agricultural activities were analysed, including the sizes of the engaged production factors as well as the farmers' investing intentions. Basing on the conducted research it was stated that there was no tendency the agricultural function on the areas of BNP to disappear. It referred both to the villages situated directly on park, and to the villages located in the divided enclaves of the BPN territory. As the poll showed 12% of its respondents declared their willingness to sell their farm or limit its territory in some other way, while of the same time 30% of its respondents plan to develop their farm by implementing significant investments till 2000.

ХОЗЯЙСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В РАЙОНАХ С ВЫШЕСТОЯЩЕЙ ПРЕДОХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИЕЙ

Резюме

Цель этого труда это представление хозяйственной деятельности на территориях Бебжанского Национального Парка. Принимая во внимание факт, что единственной хозяйственной функцией на испытанной территории является сельскохозяйственная, наш анализ обнимает сельскохозяйственную деятельность хозяйств, в том числе и размеры использования средств производства, а также намерения инвестирующих хозяйств. На основании проведённых исследований не замечаются тенденции к исчезновению сельскохозяйственной функции на территории BNP как в деревнях непосредственно расположенных в парке, так и находящихся в энклавах выделенных из территории BNP. Но правда, что продать или ограничить поверхность хозяйств заявляет 12% респондентов, но одновременно около 30% хозяев намерено довести до конца хозяйственные инвестиции к 2000 году.